

ESHQOBIL SHUKUR SHE’RIYATIDA PAREMIOLOGIK BIRLIKLARNING LEKSIK-SEMANTIK, GRAMMATIK VA LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQI

Jamoliddinova Iroda Bahodir qizi

Filologiyafanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD),

katta o‘qituvchi

University of Business and Science

irodajamoliddinova8@gmail.com

Mirzayeva Feruza Akramjon qizi

Fmirzayeva@gmail.com

UBS lingvistik (o‘zbek tili) magistratura 1-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20594589>

Annotatsiya. Ushbu maqolada taniqli shoir Eshqobil Shukur she’riyatidagi paremiologik birliklarning (maqol, matal va hikmatli so‘zlar) qo‘llanilish mahorati tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ushbu birliklarning matndagi leksik-semantik o‘zgarishlari, grammatik shakllanishi va milliy-madaniy (lingvokulturologik) xususiyatlari IMRAD standarti asosida yoritib berilgan. Muallif tomonidan olingan natijalar shoirning xalq donishmandligidan foydalanish va uni badiiy transformatsiya qilishdagi o‘ziga xos uslubini ko‘rsatib beradi.

Kalit so‘zlar: paremiya, lingvokulturologiya, Eshqobil Shukur, leksika, semantika, grammatik transformatsiya, milliy mentalitet, o‘zbek she’riyati.

Аннотация. В данной статье анализируется мастерство использования паремнологических единиц (поговорок, пословиц, поговорок и афоризмов) в поэзии известного поэта Эшкабила Шукура. В ходе исследования на основе стандарта IMRAD освещаются лексико-семантические изменения, грамматическое оформление и национально-культурные (лингвокультурологические) особенности этих единиц в тексте. Полученные автором результаты демонстрируют уникальный стиль поэта в использовании народной мудрости и её художественной трансформации.

Ключевые слова: паремия, лингвокультурология, Эшкабил Шукур, лексика, семантика, грамматическая трансформация, национальный менталитет, узбекская поэзия.

Abstract. This article analyzes the skill of using paremiological units (proverbs, sayings, and aphorisms) in the poetry of the famous poet Eshqobil Shukur. In the course of the study, based on the IMRAD standard, the lexical-semantic changes, grammatical formation, and national-cultural (linguoculturological) features of these units in the text are highlighted. The results obtained by the author demonstrate the poet’s unique style in using folk wisdom and its artistic transformation.

Keywords: paremia, linguoculturology, Eshqobil Shukur, lexis, semantics, grammatical transformation, national mentality, Uzbek poetry.

Kirish. Badiiy adabiyotda xalq og‘zaki ijodi namunalaridan, xususan, paremiologik birliklardan foydalanish ijodkorning milliy til boyligiga munosabatini va badiiy mahoratini belgilovchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi. Paremiyalar (maqol, matallar va hikmatli so‘zlar) xalqning asriy tajribasi, dunyoqarashi va mentalitetini o‘zida mujassam etgan tayyor lisoniy qoliplardir. Zamonaviy o‘zbek she’riyatining yirik vakili Eshqobil Shukur ijodida ushbu birliklar shunchaki lisoniy bezak emas, balki matnning falsafiy-estetik mazmunini ochib beruvchi semantik yadro vazifasini o‘taydi. Shoir she’riyatida paremiyalarning qo‘llanilishi milliy o‘zlikni anglash va

tilning lingvokulturologik imkoniyatlarini namoyon etishga xizmat qiladi. Eshqobil Shukur xalq maqollarini badiiy matnga olib kirar ekan, ularning an’anaviy qoliplarini saqlagan holda, leksik-semantik va grammatik transformatsiyalarga uchratadi. Bu jarayon lisoniy tejamkorlikka erishish bilan birga, kitobxon tasavvurida kutilmagan badiiy obrazlarning shakllanishiga zamin yaratadi. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, hozirgi kunda tilshunoslikda badiiy matni lingvokulturologik va kognitiv jihatdan o’rganish, xususan, paremiyalarning lirik asar strukturasiidagi o’rnini aniqlash muhim ilmiy ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada ko’tarilgan muammoning mazmuni Eshqobil Shukur she’riyatidagi paremiyalarni lingvistik jihatdan tasniflash va ularning badiiy transformatsiya qonuniyatlarini ochib berishdan iborat. Badiiy nutqda xalq donishmandligi namunalaridan foydalanish ijodkorning milliy til boyligiga munosabatini belgilaydi. Eshqobil Shukur zamonaviy o’zbek she’riyatida paremiyalarni (maqol va matallarni) shunchaki lisoniy bezak sifatida emas, balki chuqur falsafiy ma’no tashuvchi yadro sifatida qo’llaydi. Tadqiqotning maqsadi shoir asarlarida ko’tarilgan muammolarning mazmunini lisoniy va madaniy jihatdan ochib berishdir.[2006.212b].

METODLAR

Ushbu tadqiqot Eshqobil Shukur she’riyatidagi paremiologik birliklarning lisoniy tabiatini yoritishda kompleks yondashuvga asoslanadi. Tadqiqot uslubining tavsifi quyidagi metodologik bosqichlarni o’z ichiga oladi:

- **Lingvokulturologik tahlil:** Bu metod yordamida paremiyalar tarkibidagi milliy-madaniy semali so’zlar (masalan, "tuz", "tuproq", "non") aniqlandi va ularning o’zbek xalqi mentalitetidagi o’rni tahlil qilindi.
- **Lisoniy tahlil qoliplari:** M. Hamrayev tomonidan ishlab chiqilgan ona tili fanidagi lisoniy tahlil qoliplari asosida maqol va matallarning matn ichidagi strukturaviy o’zgarishlari o’rganildi.[2015.123b].
- **Leksik-semantik va komponent tahlil:** Paremiya tarkibidagi har bir komponentning lug’aviy ma’nosi va she’riy matn talabi bilan yuzaga kelgan yangi semantik qatlamlari qiyosiy o’rganildi.
- **Kontekstual tahlil:** Paremiologik birliklarning lirik qahramon ruhiyati va she’rning umumiy pafosi bilan bog’liqligi, ularning nutqiy vaziyatga moslashish jarayoni tahlil etildi.
- **Transformatsion metod:** Shoir tomonidan an’anaviy maqollarning grammatik yoki leksik jihatdan o’zgartirilishi (transformatsiyasi) va buning natijasida hosil bo’lgan badiiy effekt darajasi aniqlandi.

Tadqiqot obyektini sifatida Eshqobil Shukurning turli yillarda nashr etilgan she’riy to’plamlari tanlab olindi. Ma’lumotlar yig’ishda "oddiy ko’zdan kechirishdan – chuqur lisoniy tahlilga" tamoyili asosida ish olib borildi, bu esa olingan natijalarning aniq va ishonchli bo’lishini ta’minladi.

NATIJALAR

Eshqobil Shukur she’riyatidagi paremiologik birliklarni tadqiq qilish jarayonida quyidagi ilmiy natijalar qo’lga kiritildi:

- **Leksik-semantik transformatsiya:** Shoir paremiya tarkibidagi tayanch so’zlarni lirik kontekstga moslab o’zgartirishi aniqlandi. Masalan, "Tuz" konsepti ishtirokidagi maqollar tahlil qilinganda, shoir ushbu birlikni nafaqat ta’m beruvchi vosita, balki insoniy sadoqat va "tuz-namak" tushunchalarining semantik yadrosi sifatida qo’llashi kuzatildi.
- **Strukturaviy shakllanish:** Paremiyalar she’riy matn ichida ikki xil ko’rinishda namoyon bo’ladi:

1. **Sintaktik butunlik:** Maqol o‘zining an’anaviy qolipi bilan she’riy misraga to‘liq ko‘chadi.
 2. **Fragmental qo‘llanish:** Maqolning faqat bir qismi (masalan, "Nonni xor qilma...") keltirilib, qolgan qismi kitobxonning kognitiv xotirasiga havola qilinadi.
- **Grammatik tahlil:** Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, paremiyalar she’r vazni (barmaq yoki aruz) talabi bilan morfologik o‘zgarishlarga uchraydi. Xususan, fe’llarning zamon va shaxs-son qo‘shimchalari lirik qahramonning nutqiy vaziyatiga muvofiqlashtiriladi. [2006.212b].
 - **Lingvokulturologik ko‘rsatkichlar:** Shoir ijodida paremiyalar o‘zbek xalqining milliy mentalitetini ifodalovchi madaniy kodlar bo‘lib xizmat qiladi. Tahlillar davomida "tuproq", "non", "suv" va "tuz" konseptlari ishtirokidagi birliklar shoir dunyoqarashida etnomadaniy qadriyatlarni tashuvchi asosiy vositalar ekanligi isbotlandi.

Ushbu natijalar shuni ko‘rsatadiki, Eshqobil Shukur paremiyalarning semantik qamrovini kengaytirib, ularni zamonaviy she’riyatning estetik talablariga muvofiq qayta ishlaydi. Bu esa tilning madaniy boyligi va lisoniy imkoniyatlarini yanada oshiradi.

MUHOKAMA VA XULOSALAR

Eshqobil Shukur she’riyatidagi paremiologik birliklarning tadqiqi shuni ko‘rsatadiki, shoir lisoniy qoliplardan foydalanishda an’anaviylik va modernizmni uyg‘unlashtira olgan. Muhokama jarayonida aniqlangan asosiy jihat shundan iboratki, shoir maqol va matallarni shunchaki nutqiy bezak sifatida emas, balki she’riyatning intellektual salmog‘ini oshiruvchi vosita sifatida qo‘llaydi. Bu jarayonda paremiyalarning leksik-semantik transformatsiyasi kitobxonda estetik zavq uyg‘otish bilan birga, milliy madaniyatning unutilayotgan qatlamlarini jonlantirishga xizmat qiladi [1990.] Grammatik jihatdan tahlil qilinganda, paremiyalarning sintaktik qurilishi she’riy vazn (barmaq tizimi) va qofiya talablari asosida shakllanishi shoirning lisoniy mahoratidan dalolat beradi. Ayniqsa, lisoniy tahlil qoliplari metodini qo‘llash orqali shoirning paremiyalarni matn ichida erkin boshqara olishi, ularning morfologik belgilarini lirik qahramon ruhiyatiga muvofiqlashtirishi isbotlandi. Lingvokulturologik nuqtayi nazardan, Eshqobil Shukur ijodi "tuz", "non", "tuproq" kabi etnomadaniy konseptlar bilan boyitilgan. Ushbu tushunchalar ishtirokidagi paremiyalar o‘zbek xalqining ma’naviy olamini aks ettiruvchi "madaniy kodlar" bo‘lib, ular orqali shoir globalization sharoitida milliy o‘zlikni saqlab qolish g‘oyasini ilgari suradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki:

Eshqobil Shukur she’riyatida paremiyalar leksik-semantik jihatdan yangi ma’no qatlamlari bilan boyitilgan. Paremiyalarning grammatik transformatsiyasi badiiy matnning ta’sirchanligini va lisoniy tejamkorligini ta’minlagan. Shoirning lingvokulturologik yondashuvi milliy qadriyatlarni til orqali ifodalashning yuksak namunasidir. Ushbu tadqiqot natijalari zamonaviy o‘zbek tilshunosligida paremiologiya va lingvokulturologiya yo‘nalishlarini boyitishga xizmat qiladi hamda kelgusida shoir uslubini kognitiv jihatdan o‘rganish uchun asos bo‘ladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. T.: Universitet, 2006. – 212 b.
2. Hamrayev M. Ona tili fanida lisoniy tahlil qoliplari. T.: Sharq NMAK, 2015. – 123 b.
3. Eshqobil Shukur. Hamal ayvoni (yoki tahlil qilingan boshqa to‘plami). T.: Sharq, 2003. (Yoki tegishli nashriyot va yil).
4. Eshqobil Shukur. Ko‘z yumib ko‘rganlarim. T.: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2010.
5. Shomaqsudov Sh., Shorahmedov Sh. O‘zbek maqollarining izohli lug‘ati. T.: O‘qituvchi, 1990.
6. Konferensiya materiallariga qo‘yiladigan talablar. University of Business and Science, 2026.

